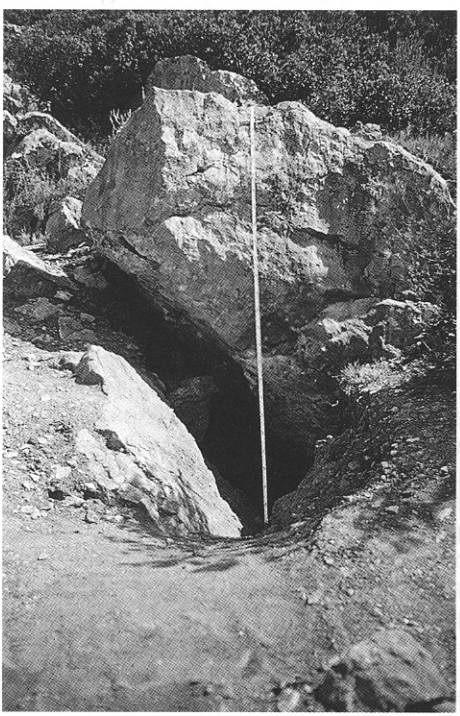
APUNTS HISTÒRICS

ELS ORÍGENS REMOTS: CACERA I RECOL.LECCIÓ

Els primers pobladors constatats al Montgrí van ocupar sobretot els abrics naturals del Cau del Duc de Torroella de Montgrí i el Cau del Duc d'Ullà, durant el Paleolític Inferior (aproximadament fa 250.000 anys) i el Mitjà (aproximadament fa 100.000 anys).

El massís del Montgrí, llavors voltat pel riu i per aiguamolls, els oferia un bon refugi, amb bona visibilitat, sec i assolellat, ric en animals —com cabres i conills— des d'on podia realitzar incursions a la plana per caçar —el cavall va ser una de les espècies més consumida pels habitants del Cau del Duc de Torroella— o per recollir els materials —còdols— que, un cop a la cova, utilitzava per a la confecció dels seus útils.

La recol·lecció de plantes, fruits i arrels —avantpassada de l'activitat agrícola— devia constituir al Montgrí una segona font d'aliments, complementària de la cacera. En sabem, però, ben poca cosa, sobretot si tenim en compte que el clima era molt més fred i, per tant, la vegetació diferent de l'actual.

El Cau d'en Calvet.

Ganivet de sílex utilitzat per segar durant el Neolític (Cau d'en Calvet)

ELS PRIMERS RAMADERS I AGRICULTORS

Després de l'última glaciació, al voltant del 8.500 a.C., el clima es fa més benigne. A poc a poc va desapareixent l'entorn d'estepa en què vivien a Europa els ramats de grans animals i la cacera com a principal font d'aliments comença a disminuir. Durant el Neolític, l'home ha d'adaptar-se al nou paisatge, comença a domesticar certs animals i a recol·lectar amb més assiduïtat plantes salvatges fins que arriba a convertir-se en ramader i agricultor.

L'home inicià la lluita per dominar la plana, de terres riques i aigua abundant. El Montgrí continuarà, però, durant molts anys oferint als homes un refugi i uns recursos que no deixarà d'explotar, molt especialment en els períodes d'endurriment de les condicions climàtiques, i els seus faldars i els petits turons enclosos en la plana, com el Puig Mascaró i la Fonollera, seran testimoni en diferents moments de la nova vida agrícola.

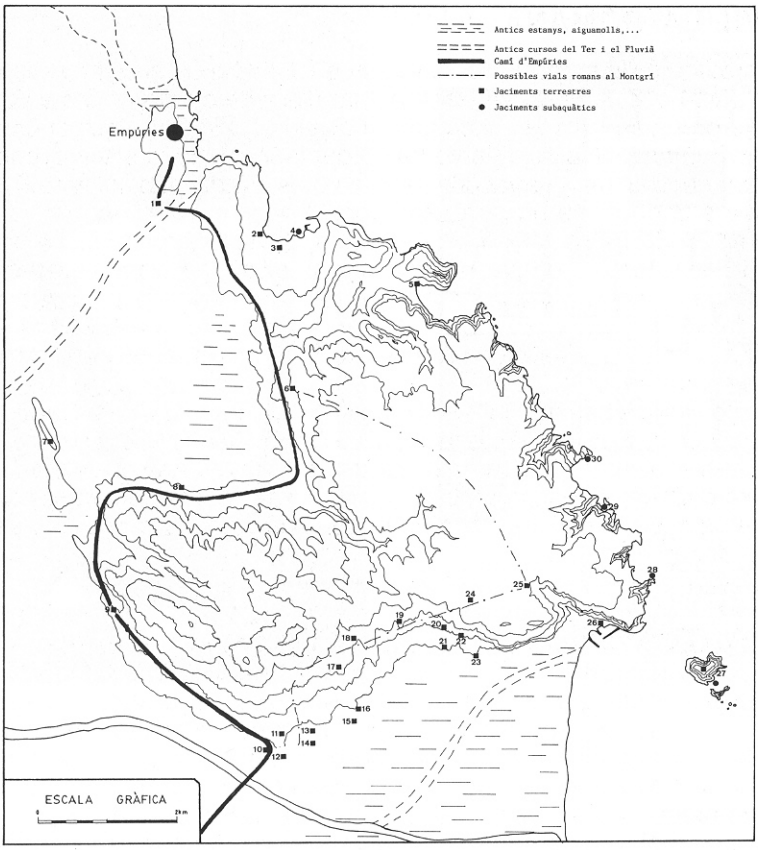
Les troballes d'eines de sílex com ganivets per segar (cau d'en Calvet) o dents de falç, que emmanegaven amb fusta, (Cau de les Dents) podrien ser testimonis de les primeres activitats agrícoles al massís del Montgrí. Amb la collita de cereals apareixeran també els primers molins de pedra per moldre el gra i la ceràmica, una de les grans novetats del Neolític, per emmagatzemar els sòlids i els líquids producte de la collita.

LA COLONITZACIÓ ROMANA I LES ARRELS DELS NOSTRES MASOS

Amb l'establiment de la ciutat grega d'Empúries (segle VI a.C.), a un extrem del massís del Montgrí (sobre sòls que geològicament són part d'aquest massís, del qual només han anat quedant paisatgísticament deslligats recentment per les carreteres i urbanitzacions), i el desenvolupament del poblat ibèric d'Ullastret (segle VI a.C.), a l'altre cap del massís, passat el Ter i el Daró, amb una ruta comercial que devia resseguir-lo, es va desenvolupar l'activitat agrícola al Montgrí, on s'ha descobert l'existència d'alguns establiments pre-romans (al Mas Solei, al Mas Blanc d'Ullà o a la Torre Ponsa) que varen continuar ocupats durant bona part dels segles II i I a.C.

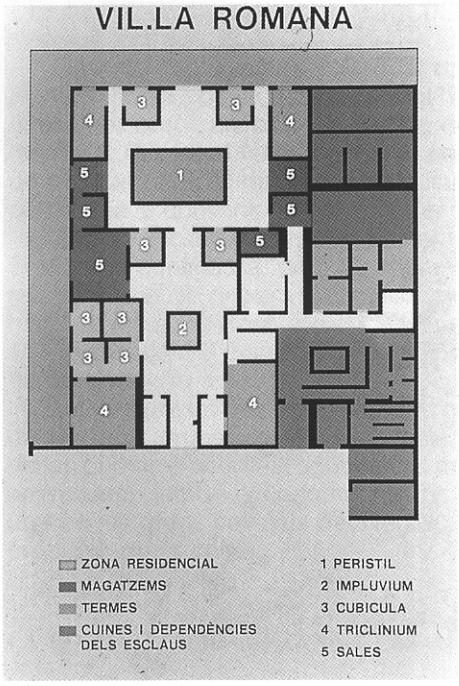
La colonització romana, a partir del segle II a.C., és però, amb les dades que tenim, la que marca el que serà l'agricultura al Montgrí, i, en general, a tot el litoral català, durant segles i amb ella s'hi estendrà el conreu de la vinya i l'olivera. A les vil·les romanes, on es posa en pràctica una agricultura dirigida en part a l'autoconsum —blat, ordi, hortalisses,...— i en part a la venda —sobretot oli i vi—, trobem —tot i les grans diferències de sistema econòmic— alguns antecedents remots dels nostres masos i de les tècniques agrícoles que perviuran fins als nostres dies. Aquestes «villae» eren cases de camp situades sobre el territori que es volia conrear, base de la nova explotació agrícola i ramadera intensiva del territori, i estaven organitzades d'una manera funcional amb trulls, premses, magatzems, dipòsits d'eines, estables...

Al Montgrí s'han descobert restes romanes al Camp de la Gruta, a la Torre Gran, a la Vinya d'en Xarlan, a Santa Maria del Mar, al Palau,... que podrien indicar, en algun cas, l'existència d'alguna vil·la romana important.

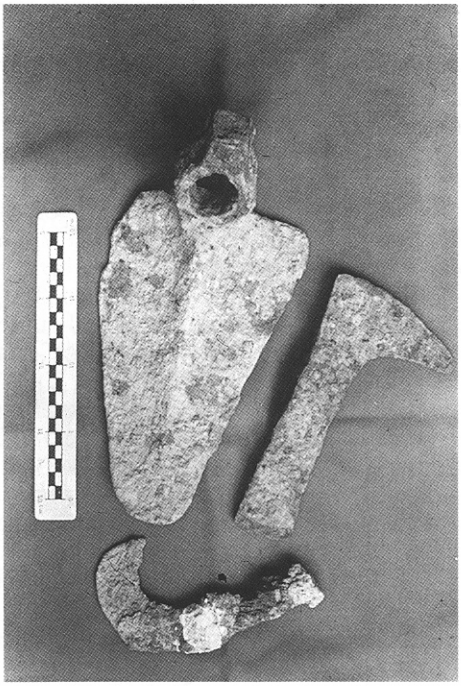

Jaciments d'època ibero-romana.

1. Les Corts
2. Riells
3. Corral d'en Pi
4. La Clota
5. Cala Montgó
6. El Palau
7. Puig de la Quintana
8. Sobrestany
9. Mas Blanc
10. Hortes d'en Ramí i d'en Solés
11. Vinya Rohans
12. Molí del Mig
13. Puig d'en Nator
14. Camp de la Gruta
15. Torre Begura
16. Paratge del Mas Cassà
17. Torre dels Moscats
18. Mas Julià
19. Mas Pedrola
20. Vinya d'en Xarlan
21. Torre Gran
22. Mas Soley
23. Santa Maria del Mar
24. Els Ruscos
25. Torre Ponsa
26. L'Estartit
27. Illes Medes
28. Punta Salines
29. Illa Pedrosa
30. La Foradada

La villa romana.

Eines romanes com les que encara avui s'utilitzen en el conreu de vinyes i oliveres

La vil·la romana

A les darreries del segle II a.C., una vegada pacificada la Hispània, arriba a la península un grup no massa nombrós d'itàlics que crea les primeres ciutats de tipus romà (com Empúries) i, alhora, porta d'Itàlia uns sistemes d'explotació agrícola i ramadera nous: les «vil·lae».

L'objectiu de la vil·la romana era la producció de béns de consum amb una demanda important —sobretot d'oli i vi— la qual cosa suposava la venda assegurada i a bon preu en el mercat mediterrani. Així, s'han trobat àmfores de vi del litoral català a Roma, a Londres i a la Gàl·lia.

Dins d'una vil·la tot estava organitzat de manera funcional, amb unes dependències «industrials» —forns de ceràmica i de metalls— que subministraven els estris necessaris per al seu funcionament, i unes altres «comunals» —premses d'oli i vi («torcularia»), magatzems, camps de «dolia», dipòsits d'eines, estables i dependències per als esclaus («cel·lae»)—. Aquesta part era anomenada vil·la rústica.

Al costat d'aquesta gran «casa de pagès» es trobava la residència del propietari, que solia seguir l'esquema tradicional d'una casa romana, organitzada entorn de l'atri (pati interior). Era la part luxosa de la vil·la, on es trobaven i amb marbres ornamentals provinents d'arreu de l'Imperi.

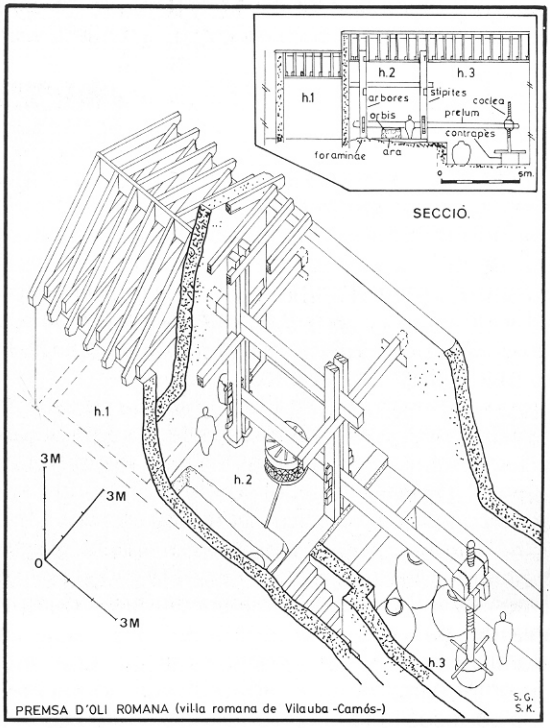
La vil·la del Camp de la Gruta

La major part de materials que durant més de cinquanta anys s'han anat recollint al jaciment provenen de troballes superficials; encara mai no s'hi han realitzat treballs arqueològics que delimitin la seva extensió i analitzin el seu funcionament.

Des del material més antic —ceràmica campaniana A tardana— de finals del segle II a.C., al material més modern, entorn als segles VI-VII d.C., trobem tota la gamma de ceràmiques romanes que ens informen d'una ocupació probable del lloc de més de 700 anys. Una durada tan llarga ha de ser estudiada amb compte. Caldria una excavació per veure l'evolució de la vil·la al llarg del temps i la seva adaptació als canvis econòmics que tingueren lloc a l'Imperi.

Les àmfores romanes

Ja a finals del segle I a.C., amb l'aparició de vil·les, la vinya i l'olivera arrelarà a les noves finques i el vi s'hi produirà en gran quantitat, fins al punt que s'exporta a Roma, al sud de França, al «Limes» (frontera nord de l'Imperi romà) i a Gran Bretanya, en unes noves àmfores produïdes al litoral català i a la Narbonesa, anomenades pels estudiants «Pascual 1».

Funcionament d'un trull antic (Dibuix de: La vil·la romana de Vilauba (Camós) *Diversos autors. Ed. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona).*

L'àmfora fou el recipient més comunament utilitzat a l'antiguitat grega i romana per al transport de l'oli i el vi. L'ús d'aquest contenidor implicava l'existència de forns ceràmics al costat de les explotacions agràries. Una vegada envasats, aquests productes es concentraven en els embarcadors, on eren carregats en vaixells que els distribuïen als llocs de consum seguint rutes marítimes i vies fluvials.

Funcionament d'un trull antic

A l'antiguitat es coneixen dos tipus de premsa. Un emprava una politja penjada que servia per fer pujar i baixar un braç («prelum») que duia un contrapès al seu extrem. L'altra premsa feia servir un cargol i un torniquet per tal d'accionar aquest mateix braç. Aquest darrer era el tipus de trull que segurament hi havia a Vilauba (Alt Empordà).

En la reconstrucció s'observa com la zona per premsar estava distribuïda en tres estances: la primera (h.1) devia servir com a magatzem per als cistells d'olives, abans que passessin a la sala de la premsa (h.2). En aquesta hi devia haver la part principal de la màquina i la cisterna, on es recollien els sucs, mitjançant un petit canaló situat a la base de l'ara, on les olives eren premsades. Un cop feta la decantació, l'oli probablement s'emmagatzemava dins les «dolia» de l'estança inferior (h.3).

Les fonts antigues ens diuen que les olives es posaven en unes bosses de xarxa perquè en xafar-les s'escorregués el suc i els pinyols es quedessin dins de la bossa.

L'EDAT MITJANA

Tant Torroella de Montgrí com Ullà en els seus orígens no devien ser més que unes viles, uns grans masos, dedicats a l'activitat agrícola entre els aspres del Montgrí i els aigualeixos que deixava el riu als seus peus, segons el que es desprèn de les notícies més antigues que en tenim: un precepte de Lluís el Piadós, del 834, que reconeix al bisbe de Girona el domini de la vil·la d'*Olianus* (primera cita d'Ullà), i un document del 4 de juny de l'any 879, que fa referència a una disputa entre Adisclus, propietari alodial de la vil·la *Torroella* (primera cita de Torroella) i el bisbe de Girona, a qui pertanyia la vil·la *Oliano*.

Bellcaire, anomenat encara durant l'Edat Mitjana amb la forma pre-romana *Bedenga,* també apareix citat per primera vegada al segle IX (el 881) i també amb motiu d'un judici que tractava de dirimir si un alou pertanyia a la jurisdicció del bisbe de Girona, senyor d'Ullà, o a la del comte d'Empúries, senyor de Bellcaire.

Totes aquestes disputes sobre terres semblen indicar una activitat agrícola creixent als peus del Montgrí, capaç de generar una renda senyorial.

Els aspres del Montgrí ofereixen durant l'Edat Mitjana una reserva, minsa però segura, per a l'alimentació del poble, centrada encara, i durant molts anys, en la trilogia mediterrània del pa, el vi i l'oli.

La lluita per dominar la plana és constant però incerta. Incertesa davant els drets del rei —que entre altres hi té les seves zones de cacera— i els drets dels senyors, amb qui els pagesos tenen constants litigis sobre l'aprofitament dels aigualeixos. Un bon exemple d'aquests conflictes és l'excomunió, el 1311, dels pagesos d'Ullà pel capítol de la catedral de Girona, perquè no respectaven els seus drets

sobre els llots dipositats pel riu. Incertesa dels pagesos també davant les constants riuades —com les de 1311/1313— que, amb l'ajut d'una botarada feta per ordre del comte d'Empúries a Canet de la Tallada, inunden tota la plana i arriben a modificar el curs del Ter, que a partir de llavors abocarà tot el seu cabal al sud del Montgrí, a la plana de Torroella.

La fundació de Santa Caterina per tres frares provinents de Montserrat el 1392, segons la tradició recollida pel notari de Torroella Andreu Sàbat (1672), amb l'obertura de petites feixes de conreu, és un signe de l'activitat humana a la muntanya. Aquesta activitat, tot i que es veurà esmorteïda, com tota l'activitat econòmica de Torroella, a la fi de l'Edat Mitjana a causa de la llarga crisi (males collites, pesta, guerres, descens demogràfic, ensorrament del port de Torroella) iniciada amb «lo mal any primer», el 1333, es recuperarà progressivament durant els segles XVI, XVII i XVIII, al ritme del creixement demogràfic.

«Volgué Deu que dita Capella fos senyora de tota la vall de dita Montanya de Montgrí y lloch dit Font Aribosa, y de tot lo vall y pendent de aquelles Montanyes: y com hi hagués algunas propietats particulars, infundí Deu als senyors de aquellas, los donassen a dita hermita».

(Propietats en què deixa constància, citant actes notarials, que al segle XIV hi havia «algunas plantas de vinya e molts fruiters»).

ANDREU SÀBAT. *La ermita de Santa Caterina.* 1672

Santa Caterina, fundada segons la tradició el 1392 al lloc de Font Aribosa zona de conreus al centre del Montgrí.

L'activitat agrícola a l'Edat Mitjana

La vida del pagès a l'Edat Mitjana era regida de forma absoluta pel ritme de les estacions agrícoles. L'objectiu primer era l'autoabastiment, essent el conreu de blats i vinya el prioritari, a més dels productes dels horts. D'altres productes, com l'arròs incidien també en treballs específics.

La producció de forment era la gran preocupació dels camperols medievals, perquè el pa constituïa la base de l'alimentació.

El calendari agrícola s'iniciava a la tardor amb la sembra dels grans d'hivern. A finals de tardor es recollien les fulles dels arbres per a farratge i llit dels animals, es treballava la terra i se sembrava. Fins a la collita del blat, al començament de l'estiu, les feines es fan més esparses.

Els treballs de la vinya marquen la represa de les tasques agrícoles. La cavada de les vinyes, amb aixades, i la poda són les labors prioritàries i les més costoses del cicle, desenvolupades de desembre a maig.

Als mesos estiuencs s'acumulava el treball. Els segadors, armats amb corbelles s'endinsaven als camps i nuaven les espigues en garbes que dipositaven als marges. Després les portaven a l'era on batien amb un bastó o amb animals.

Després de batre, calia reparar les tones, els cups i les portadores per als raïms que es recollien al setembre.

Immediatament després de la darrera collita és quan tenia lloc el treball bàsic de la cerealicultura: llaurar els camps i preparar els sòls abans de la sembra, una costosa feina que exigia el concurs d'una munió d'homes i bèsties de llaurada.

(Resum a partir de: C. Batlle *Història de Catalunya. L'expansió baixmedieval*, vol. III)

ELS SEGLES XVII I XVIII

«Si l'agricultura catalana del segle XVII ha pogut definir-se com una producció orientada essencialment cap a l'autosubsistència, on es fa una mica de tot, amb predomini absolut dels cereals, la del segle XVIII va anar especialitzant-se en alguns productes que podien comercialitzar-se i deixar uns guanys. El protagonista més visible d'aquest canvi va ser la vinya, que s'estengué molt especialment per les comarques properes a la costa, per on s'efectuava l'exportació dels vins i dels aiguardents.

Aquesta expansió de la vinya s'ha produït menys per substitució d'altres cultius que per plantacions a terres novament rompudes, en especial boscos i pendents de muntanya. El fenomen està en estreta relació amb l'accés a la terra de camperols que no en tenien gens o ens tenien massa poca, per mitjà, sobretot, dels contractes de rabassa morta. La vinya és així lligada a les terres marginals i a la petita propietat». J. Fontane (*Història de Catalunya. La fi de l'antic règim i la industrialització.* Vol. V.)

Al Montgrí, aquesta ocupació de noves terres per al conreu a la muntanya, que ja s'havia produït durant l'Edat Mitjana a la vall de Santa Caterina i als aspres més propers a Ullà i Torroella i a Sobrestany, és afavorida per la concessió de la Muntanya Gran a la Universitat de Torroella pel rei Felip II el 1599.

A partir d'aquesta data trobem a l'arxiu una gran quantitat de concessions de noves terres tant a veïns de Torroella com de l'Escala, a diferents paratges de la Muntanya Gran.

El creixement demogràfic que es produeix durant el segle XVIII afavoreix aquest procés d'ocupació, sobretot amb vinyes, de la muntanya, durant el qual es produeixen algunes disputes. Varen ésser molt sonades les confrontacions violentes entre els habitants de Torroella i els de l'Escala per aquests motius.

L'explosió demogràfica del segle XVIII

	1718	1787
Torroella de Montgrí	1922	2582 hab.
L'Escala	390	1383 hab.
Ullà	168	300 hab.
Bellcaire	93	260 hab.
Total	2573	4525

EL SEGLE XIX

El segle XVIII i la primera meitat del XIX potser va ser l'època d'una activitat agrícola i ramadera més intensa al massís del Montgrí. Però la dessecació progressiva dels estanys (l'estany de Bellcaire, per exemple, es va començar a eixugar entre el 1721 i el 1746) i la desviació del Ter (executada en la primera meitat del segle passat) al costat de mesures econòmiques com la desamortització dels béns de l'església (venda pública d'unes 50 vessanes dels frares agustins i dels horts del Tamariuar que pertanyien a l'Hospital) i la decisió de l'Ajuntament de Torroella de vendre o cedir en emfiteusi, a partir de 1830, als pagesos la gran propietat municipal a la plana de les Deveses, la Platera, el Mas Pobre i algun altre indret, tot plegat va permetre una orientació cada cop més decidida de l'activitat agrícola cap a la plana, que afavoriria a llarg termini l'abandó dels conreus menys productius de la muntanya.

Amb tot, a la meitat del segle XIX, a causa de l'augment dels preus de l'oli i del vi, creixen encara els conreus de la vinya i, sobretot, de l'olivera. Al terme de Torroella, **les oliveres** passen d'ocupar 1182 vessanes el 1851 a ocupar-ne 1777 el 1863.

La vinya el 1863 ocupa en el terme de Torroella 2901 vessanes repartides pels pendents del massís, la vall de Santa Caterina, Sobrestany, els voltants de les Dunes, tota l'àrea de l'Estartit— on s'enfilaven des de darrera de les cases fins al cim de la muntanya— i algunes d'escampades a la plana. I a l'Escala, ocupa la zona de Riells, fins al terme de Torroella.

Primitiu Artigas diu, el 1882, parlant d'aquestes concessions que:

«... existen deste 1714 autorizaciones o establecimientos, dadas por el Ayuntamiento á favor de particulares para roturar cierta extensión de terreno en la «Montaña Gran» mediante el pago de seis sueldos anuales por vesana, cuyo canon ha dejado de pagarse, por negligencia probablemente de la Administración municipal, por lo cual cree la mayoría de los vecinos que tiene derecho absoluto para roturar cualquiea parte del monte».

A Torroella de Mongrí, la major part de les vinyes es trobaven sobre els primers pendents del Mongrí; entre els seus límits sovint trobem la muntanya, tant al nord (tramuntana) com a l'est (llevant); formen una massa prou important unida perquè un camí rural sigui anomenat camí d'anar a les vinyes. Hi havia partides de vinyes que estaven limitades per tots quatre costats per la muntanya; es tractava de petits illots obtinguts dels matollars municipals. A l'Escala, les vinyes ocupaven la part meridional del terreny, l«'aspre», entremig dels al·luvions del Fluvià i el Montgrí.

A Torroella de Montgrí, 319 oliveres només ocupen set partides que fan un total de 10 vessanes; però 3757 es dispersen entre els altres cultius (2020 a les vinyes, 988 als camps, 410 als erms, 20 a les sorres de les dunes del Montgrí). Algunes parcel·les de matollars són cultivades solament per les olives, com si aquestes terres, abandonades per a altres conreus (cereals, vinyes?), només haguessin mantingut, entre les bardisses, les vivaces oliveres.

(YVETTE BARBAZA. *El paisatge humà de la Costa Brava*).

La fil·loxera (insecte que en 4 anys arriba a matar el cep) entra al Montgrí el 1880 o 1881 i arrasa pràcticament tota la vinya, excepte la plantada en terrenys sorrencs. A aquesta catàstrofe agrícola s'hi afegeix la davallada dels preus de l'oli per la competència de l'oli italià (més ben refinat) i d'altres productes (com altres olis vegetals, petroli i gas) que desplacen l'oli d'oliva.

Moltes feixes i camps a la muntanya són abandonats i ja no es recuperaran més, fins al punt que molts olivars són tallats per vendre la llenya (sembla que durant la primera guerra mundial se'n va vendre molta a Alemanya). Cada cop anirà quedant més reduït a una activitat destinada principalment a l'autoconsum.

L'avenç de les dunes, que envaïen ja camps de conreu de la plana, va ser aturat per la campanya de *repoblació forestal* dirigida per Primitiu Artigas, a partir de 1882. Aquesta repoblació va comportar una limitació de l'activitat agrícola i, especialment, de la ramadera, que exercia una pressió molt forta sobre la vegetació de la muntanya (el 1870 hi havia més de 4000 caps de bestiar que pasturaven a la muntanya conduïts per un nombre considerable de pastors —n'hi havia 24 de censats a Torroella el 1887—).

Tot apunta doncs cap a canvis profunds en la vida agrícola dels pobles del Montgrí, que s'orientarà principalment cap a la plana, on a començaments d'aquest segle s'introduiran les userdes i les vaques lleteres holandeses i, més endavant, altres farratges, fruiters...

A la muntanya i als aspres es conservarà encara l'agricultura tradicional i el seu paisatge característic.